

DÖNÜŞÜM-KÜRESELLEŞME ve ÇALIŞMA HAYATINDA YENİ BOYUTLAR

Prof. Dr. Nusret EKİN
İ.Ü. İktisat Fakültesi

GİRİŞ

İnsanlık tarihi her dönemde, çağının siyasi, ekonomik ve sosyal özellikleriyle kendi sürecine uygun ve birbirleriyle benzeşen yapılar dokumaktadır. Nasıl ki, sanayi devrimi çoğulcu demokrasilerin, kitle üretim ve tüketiminin, birbirine karşı çıkar ayrılığı içinde mücadele eden işçi-işveren ilişkilerinin uyumlu yapılarını oluşturmuşsa, benzer şekilde ikiyüz yıl arayla günümüz toplumlarının da çok yönlü yeni yapısal dönüşümlere hazırlandığı gözlenmektedir. "Bilgi toplumu" veya "sanayi-ötesi dönüşüm" diye isimlendireceğimiz bu çağ da beraberinde karmaşık ekonomik ve sosyal yapıların dinamik oluşumlarını gündeme getirmektedir.

Bu dönüşümün baş köşesinde küreselleşme sürecinde yaşanan hızlı değişim mevcuttur. Hizmet sektörlerinin egemen olduğu bu yeni yapılar içinde, bölgesel bütünleşmeler, dışa dönük ihrac ekonomileri, KOBİ'ler, rekabet gücü, buna uygun olarak oluşan esneklik, özelleştirme, yeni üretim ve yönetim teknikleri, kalite, verimlilik, farklı işçi ve işveren ilişkileri sözkonusudur.

Endüstri devriminden aşağı yukarı yüz sene sonra 1859'da yazdığı "İki Şehrin Hikayesi" kitabında Charles Dickens, sanayi devriminin getirdiği nimetlere ve yarattığı sorunlara işaret ederken şöyle diyordu; "zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü; aydınlığın mevsimiydi, karanlığın mevsimiydi; umudun baharıydı, umutsuzluğun kışıydı..."

XXI. asrın da beraberinde yeni nimetler, fakat çok ciddi yeni sosyal sorunlarla geldiğine hiç kuşku yoktur. Bu sosyal sorunların başında git-tikçe yapısal bir hale dönüşen işsizlik ve bozulan gelir dağılımı gelmektedir. UÇÖ, "Sosyal adalet ne bir lüks, ne de fakirlik için bir mazerettir, uygar insanlığın özüdür" demektedir. Ne var ki, bu sosyal sorunların çözümünün temelinde, "yakınma" değil, tüm çıkarların ulusal düzeyde bütünleştiği daha hızlı bir büyüme vardır.

Küreselleşme ve Gümrük Birliği'nin olumlu ve olumsuz yönlerdeki tartışmaları bir yana, bu değişimin Türk toplumu için en ileri çağdaş ekonomileri en kısa zaman süreleri içinde yakalayabilme tarihsel fırsatlarını da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Burada gerekli olan, Türkiye'nin,

gündemini bu sorunlara yönelik olarak yeniden düzenlemesidir. Kuramsal ve uygulama olarak bu yapıldığı takdirde, sorunların önemli bir kısmı aşılmış olacaktır.

ÇALIŞMA HAYATINDA YENİ ÇELİŞKİLER

Günümüzde uluslararası alanda Avrupa kuruluşlarının, sendikal örgütlerin ve bilimsel nitelikteki uluslararası derneklerin hemen bütün toplantılarının ana temasını küreselleşme, rekabet ve beraberinde getirdiği sorunlar oluşturmaktadır. Bu sürecin siyasi ve ekonomik boyutu yanında, sosyal perspektifi de büyük ilgi çekmekte, örneğin "Uluslararası Endüstri İlişkileri Derneği" 1998 yılındaki toplantısının konusunu "Değişen Rekabet ve Sosyal Adalet: Sosyal Taraflar ve Kurumlar Arasında Karşılıklı Etkileşim" olarak seçmiş bulunmaktadır. Burada temel amaç, uluslararası rekabetin ortaya çıkardığı küresel yapı içinde hükümetlerin yürüttüğü sosyal politikaların sendikalar ve işveren kuruluşları arasındaki karşılıklı etkileşimini incelemektir.

Endüstrinin her iki tarafı, esas iş yaratma politikası olarak ekonomik büyümenin hızlandırılması konusunda mutabık bulunmaktadır. Rekabetle sosyal adaleti birarada gerçekleştirmek için işverenlerden etkinliğin artırılması, işçilerden ise, koruyucu standartların muhafaza edilmesi talepleri gelmektedir. Bu da kuşkusuz 1990'ların en büyük çelişkisini oluşturmaktadır. Kamu kuruluşları, yeniden yapılanma sürecinde anahtar bir role sahip bulunmaktadır.

Bu kuruluşların gündemini, işçi ve işverenin çıkarlarındaki farklılaşmanın uyumlaştırılması yanında, refahın artırılması ile birlikte işin de korunmasını temel alan yeni bir sosyal koruma düzeninin ortaya konulması teşkil etmektedir. Bu gelişmeler, "neo-korporatist" görüşleri yeniden tartışma gündemine getirmektedir. Ele alınacak konular arasında; eğitim politikalarındaki etkinlik, küçük ve orta ölçekli işletmelerde insan kaynakları yönetimi, uluslararası ticaret antlaşmaları ve sosyal hükümler, sosyal diyalog ve demokratik gelişme, çoğulcu endüstri ilişkilerinin yeniden ele alınması gibi tartışmalar vardır.

Bu gelişmeye paralel olarak, 1997 yılında Ankara'da toplanacak olan "Verimlilik Kongresi"nde ise, ana tema olarak "Verimlilik, Rekabet Gücü ve Uluslararası Bütünleşmeler" seçilmiştir. İşlenmesi uygun görülen başlıklar arasında Türk ekonomisinin rekabet gücü ve verimlilik, organizasyon yapıları ve yönetim anlayışı, insan kaynağının geliştirilmesi, kalite, kapasite ve teknolojik yeterlilik, uluslararası bütünleşme, doğal kaynakların ve çevrenin korunması konuları bulunmaktadır. Küreselleşme ve rekabet sürecinde uluslararası ve ulusal alanda verdiğimiz bu her iki örnek de konunun geleceğe yönelik ne derece canlı olarak tartışma gündeminde bulunduğunu bize göstermektedir.

Diğer yandan, değişen dünyanın beraberinde getirdiği temel küreselleşme sorunları 1996 başında düzenlenen "Davos Toplantıları"nın da en önemli konusunu oluşturmuştur. Bu toplantılarda Toyota, Nestle ve ABB gibi, milyar dolarlık cirolara sahip dünya devlerinin başkanları, esas itibariyle günümüz sanayi toplumunun içinde bulunduğu özelleştirme, Avrupa'nın gerilemesi ve globalleşmenin önündeki engeller gibi sorunlara dikkati çekmişlerdir.

Bu liderlere göre, dünyanın geleceğini ipotek altına alan sorunlar, temelde nüfus patlaması (%44), insanlar arası güvensizlik (%17), Avrupa'nın rekabet eksikliği (%16), korumacılığın artması (%11), ekonomik reformların durması (%10)'dır.

Bir büyük şirket yöneticisine göre, "bugüne kadar yaptığımız herşeyi yeni baştan gözden geçirmeliyiz. Global liberalleşmede görülen yavaşlama kaygı vericidir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, vatandaşlarının ulaşım ve enerji taleplerini karşılamakta çok güçlük çekiyorlar. Özelleştirmeye, reformlara hız verilmelidir" demiştir. Bir başka yönetici, "Avrupa eskiden liderdi, ama artık değil. Daha da kötüsü, Avrupa'nın rekabet gücü globalleşen bir dünyada her geçen gün azalıyor. Gündemde bugün ciddi bir rekabet eksikliği sorunu var. Zaten, Avrupa ülkelerinde işsizliğin her geçen gün artması da rekabet eksikliğinin sonucudur" değerlemesini yapmıştır.

Yine bir başka yönetici ise, "dünyayı tehdit eden en büyük tehlike nüfus patlaması, büyük kentlere göç, enerji tüketiminin inanılmaz artışıdır. Dünya çapında stratejik bir değişiklik gerekiyor. İletişim teknolojilerindeki hızlı değişim, şirketlerin içinde iki ayrı tip yönetici arasında "challenge"a neden oldu, bunlardan birisi, bilgisayar öncesi dönemde eğitim almış olanlar, diğeri de bilgisayar sonrası dönemde eğitim almış olanlardır." 91 milyar dolar ciro lu dev otomotiv üreticisi Toyota'nın başkanı ise, "globalleşmenin başarılı olabilmesi için en öncelikli konu, bütün dünyada eğitim anlayışının değişmesidir. Global bir dünya yaratmak için önce uluslararası tam anlamıyla bir güven ve anlayış ortamının yaratılması gereklidir", demektedir.

ABD Hazine Bakan Yardımcısı'na göre ise, "sanayileşmiş ülkelerde sanayileşmeden kaçış eylemi süreklilik kazandı, rekabetin önemi kabul edildi ve ABD, ekonomisindeki esneklik sayesinde gelişmiş ülkeler arasında en hızla büyüyen ülke oldu". Bir başka banka yöneticisine göre, "dünyayı sürükleyen olgu teknolojidir, anahtar sözcük globalleşmedir, bütün ülkeler kendilerini dünya ekonomisine entegre etmek zorundadır, hiçbiri bunun dışında kalamaz."

Ünlü ekonomist J. Sachs'a göre, "orta gelir gurubunda olup da 1980-90 arasında %5'in üzerinde büyümeyi başaran sadece 8 ülke vardır. Bunlar Şili, Hong Kong, Malezya, Mairitius, Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Tayland'dır. Bu ülkelerin başarılı büyüme stratejileri şöyledir:

Bunlar dünya pazarlarına açıldılar, paralarını konvertibiliteye geçirdiler, gümrük duvarlarını kaldırdılar. Dünyadaki 90 gelişmekte olan ülke arasında bunları yapan sadece 17 ülkedir. Göreceli olarak devlet küçük, vergi oranları düşüktür. Bu ülkelerde tasarruf oranları % 25 ile % 42 arasında değişmektedir. Uzakdoğu için tek bir büyüme modeli sözkonusu değildir. En iyi rekabet politikası açık ticaret ve konvertibiledir."

Bütün bu gelişmelerden Avrupa ders almalıdır. "Güçlü sosyal devlet modelinin dinamik dünya ekonomisiyle rekabet etmesine olanak yoktur. Avrupa'da son 20 yılda yeni iş yaratılmayışı da bunun göstergesidir. Yüksek vergiler, işgücü piyasasının esnek olmaması ve uygulanan mali politikalar, Avrupa'nın gelişmesini tıkayan engellerdir¹."

EN BÜYÜK OLUMSUZLUK: İŞSİZLİK

Diğer yandan, Mart 1995'te Kopenhag'ta toplanan "Sosyal Gelişme Dünya Zirvesi"nde, istihdam gündeminin 3 maddesinden birisini teşkil etmiştir. Ayrıca, istihdam sorunları G-7'lerin, Avrupa Birliği'nin, OECD ve UÇÖ'nün de yakın tarihlerde yaptığı toplantılarının ana konularını oluşturmuştur. Aynı zamanda bu konularda hızla genişleyen bir akademik literatür de mevcuttur.

Küreselleşen dünyamızda toplumların temel sorunu, rekabet gücü olan işyerlerinin genişletilmesi yoluyla büyümenin ve istihdam artışının gerçekleştirilmesidir. Günümüzde işyerlerinin dünya piyasalarına açmada, Gümrük Birliği'nde tek pazara mal ihraç etmede rekabet kabiliyetinin artırılması, ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin temel unsuru oluşturmaktadır.

Böyle bir hedefin gerçekleştirilmesinde bir yandan işletmeler verimli çalışmaya yönlendirilirken, diğer yandan kaliteli üretim yapan yüksek teknolojiye dayalı, üzerinden aşırı ücret-dışı vergi ve sosyal sigorta yükleri kaldırılmış esnek işyerleri başarının temel tayin edicisi olmaktadır.

Bu gelişme stratejileri içinde özellikle küçük işyerlerinin çok önemli bir rolü bulunmakta, bu işyerleri Gümrük Birliği bütünleşmesinde ve istihdam hedeflerinin gerçekleştirilmesinde çok yönlü fonksiyonlar görmektedir. Özellikle AB ülkelerinde yüksek işsizlik, büyüme ve ihracattaki duraklamayla birlikte kendisini gösteren ekonomik ve sosyal kriz, dikkatleri işyerlerinin rekabet kabiliyetinin artırılması tartışmasına çekmiş bulunmaktadır. Böylece ABD, Japonya ve Pasifik ülkeleriyle AB'nin durumunu karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar çok zengin bir tartışma alanı oluşturmuştur.

¹ Tamer, M.: "Ekonomide 90'larda Neler oldu?"; Milliyet Gazetesi, 20.4.1996; s. 6.

Büyüme, ihracat ve istihdam hedeflerine yönelik çok yönlü faktörler ağı içinde, özellikle KOBİ'lerin üzerindeki sosyal yasalardan doğan yüklerin azaltılması, stratejik bir faktör olarak tüm bu tartışmaların odak noktasını teşkil etmektedir.

Herşeyden önce, "rekabet gücü üretimin ve istihdamın artması, yaşam standartlarının iyileşmesi için gerekli olan bir önkoşuldur. Rekabet gücünün anahtar faktörü ise, şirketler ile bunların iş çevreleridir." Gerçekten, "rekabet gücünün artması üretimin, ihracatın, karlılığın ve dolayısıyla yeni yatırımların artmasına yol açacak, bu durum ise, istihdamın genişlemesine imkan sağlayacaktır."

Bu açıdan bakıldığında, Avrupa'nın sosyo-ekonomik sistemi, tarihinin en sıkıntılı dönemlerinden birini yaşamaktadır. İleri sürüldüğüne göre, sanayi devrimi ile gelişen sosyal politikalar içinde zorunlu ve çalışma yasalarından gelen sosyal yükler, "yüksek işgücü maliyetleri" ve mevzuatın tanıdığı esnekliğin sınırlı olması gibi pek çok etken şirketlere ağır yükümlülükler getirerek, mevcut sistemi dengesiz hale sokmuştur.

Buna işgücünün gittikçe yaşlanmasından doğan sosyal güvenlik sisteminin finansman sorunlarını da ilave edebiliriz. Uzun yıllar, bütün dünya ülkeleri için örnek olan Avrupa sosyal güvenlik sistemleri, ileri sürüldüğüne göre, günümüzde "işletmeler açısından dayanılmaz oranda yüksek maliyet, düşük verimlilik ve rekabetin zayıflığı anlamına gelmektedir². Bunun doğal sonucu olarak, Avrupa'nın dünya ticaretindeki payı daralarak rekabet gücü giderek zayıflarken, işsizlik oranları hızla büyümektedir.

REKABET GÜCÜ: AB ve PASİFİK

Bu süreçte, Avrupa'nın dünya ticaretindeki payı hızla düşerken, "Pasifik Kaplanları" diye isimlendirilen Hong-Kong, Kore, Tayvan ve Singapur'un dünya ticaretindeki payı iki katına çıkmıştır. Benzer nitelikteki gelişmelere, birey başına GSMH oranlarında da rastlıyoruz. Avrupa'nın içinde bulunduğu sıkıntıların temelinde yüksek üretim maliyetlerinin geldiği söylenmektedir. Toplam işçilik maliyetlerinin yanında, sermaye ve vergi maliyetlerinin yüksekliği de temel tartışma alanları olarak görülmektedir.

Genelde yapılan araştırmalar, AB'de işçilik maliyetlerinin Japonya ve ABD'den %23 daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, ücret dışı yasal zorunluluklardan doğan sosyal yükler, kanuni asgari ücretin yüksekliği ve dinamik bir toplu pazarlık düzeni, sosyal korumaların genişliği, sosyal maliyetleri artıran temel unsurlar olarak gösterilmiştir.

² TİSK; "Avrupa'nın İçinde Bulunduğu Sosyo-Ekonomik Durumun Rekabet Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye", İşveren Dergisi; C: XXXVII, S: 7, Nisan 1994, s. 26.

AB işçilik maliyetlerindeki bu yüksekliğe mukabil, Japonya'da ve ABD'de imalat sanayiinde son on yılda verimliliğin %30-35 oranında arttığına da dikkat çekilmektedir. İlave olarak, Avrupa'da iş piyasasının esnekliğinin zayıf olduğuna, yatırım düzeylerinin düşük olduğuna işaret edilmektedir. Benzer özelliklere çalışma sürelerinde de rastlanmaktadır. Ücretli tatiller yılda ABD'de 23, Japonya'da 25, Avrupa'da ise 28 gündür. Çalışma saatleri Avrupa'da 38.5 iken, ABD'de 40 ve Japonya'da ise 41.5 olarak düzenlenmiştir³.

Bu gelişmeler, AB'yi rekabet gücünün artırılması temel sorunlarına yöneltmiştir. Bu çerçevede içinde sosyal maliyetlerin azaltılması, özellikle ücret-dışı sosyal yüklerin düşürülmesi, üzerinde önemle durulan konuların başında gelmiştir. İkinci bir alan ise, teknolojik ilerlemenin gerçekleşmesinde Ar-Ge faaliyetlerinin önem kazanmasıdır.

"Tüm dünyada teknolojik ilerlemelerle birlikte görülen yüksek kalite, düşük maliyet, işçi sayısının ve fazla çalışma saatlerinin azaltılması yanında sıfır hata, stoksuz çalışma, tam zamanında üretim, yalın üretim, toplam kalite anlayışları gündeme gelmiştir. Üretim tekniklerindeki bu değişmelerin sonucu olarak eğitim ve yeniden eğitim programlarına verilen önem artmış, pasif iş piyasası politikaları terkedilerek, aktif iş piyasası politikalarına önem verilmeye" başlanmıştır.

Esas itibarıyla belirtmek gerekirse, bilgi teknolojisi dünya ticaretini olması gerektiğinden daha hızlı artırmaktadır. "Dünya Ticaret Örgütü" (WTO) verilerine göre, 1995'te %8 genişleyen dünya ticaretinin 1996'da %7 büyümesi bekleniyor. 1995'te toplam mal ve hizmet ihracatının 6 trilyon dolara ulaştığı gözlenmiştir. Türkiye'nin bu büyüklük içindeki yeri % 0.5'in altındadır. Bu esas itibarıyla, dünyada artışı en zayıf olan tekstil ve konfeksiyon dallarındadır. En hızla artan sektörler ise, bilgi teknolojisi, örneğin bilgisayar ve telekomünikasyon cihazlarıdır. Bunların toplam ihracattaki payı tarım ürünlerini geçmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin, gelişme stratejilerini dünya ticaretinde ortaya çıkan bu yeni eğilimlere göre yeniden belirlemesi kaçınılmazdır.

TEMEL TERCİHLER VE KOBİLER

Günümüzde toplumların üç boyutta gelişen temel tercihleri şunlardır:

1-Yüksek bir büyüme hızının enflasyonsuz bir ortamda gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi,

2-Çalışan nüfusa üretken ve milli gelire katkı yapan istihdam fırsatlarının sağlanması,

3-Yaşam ve çalışma koşullarının sürekli geliştirilmesi.

³ *Ibid.*: s. 27.

Kuşkusuz toplumlar bunu çağdaş gelişmenin siyasi normlarıyla yapmak zorundadırlar. Bu da insan haklarına dayalı demokratik bir siyasi çerçeve anlamına gelmektedir. Küreselleşen dünyamızda bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde ekonominin ihracata dayalı yapısı gerekli görülmektedir.

Gerçekten de, ihraç ekonomileri büyümeyi sağlamakta ve sürekli olarak "net üretken istihdam" yaratmaktadır. Dünya tecrübelerinden elde edilen sonuçlara dayanarak ileri sürüldüğüne göre, taşıdığı özelliklerden dolayı ihraç ekonomilerine en uygun düşen işletmeler ise KOBİ'lerdir. Günümüz dünyasında KOBİ'ler hem ekonomide net istihdam imkanları yaratmakta, hem de küreselleşen dünyada ihracatta daha başarılı olmak suretiyle büyümeyi hızlandırmaktadır. Kaldı ki dünya ticaretinin iletişim ve bilgi teknolojisine dayalı bir biçimde hızla büyümesi, KOBİ'lerin nitelikleri itibariyle bu alanda daha başarılı sonuçlar almalarını mümkün kılmaktadır.

Ihracata dayalı bir ekonominin hemen peşisıra gelen temel sorun ise, "rekabet gücü"dür. Rekabet gücü, çok sayıda faktörün karmaşık ilişkiler bütünü içinde ortaya çıkarken, bu gücün artırılması da yine beraberinde çok sayıda faktörün birbirleriyle ilişkili bir biçimde aynı anda geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Basit anlamda söylemek gerekirse, rekabet gücünde başarı, temelde ihraç ürünü ve hizmetinin kaliteli olmasına, fiyatının düşük bulunmasına ve tüketici tercihlerine cevap verecek nitelikte olmasına bağlıdır.

1 - Bilindiği gibi, çağımız tüketici egemenliği ve kalite çağıdır. Tüm ihraç ekonomilerinde kaliteye yönelik üretim ve yönetim teknikleri git-tikçe genişleyen bir biçimde bütün Dünya'yı sarmış bulunmaktadır. Yalın üretim, karmaşık yapılarla ve birbirine benzeşen uygulamalarla gelişmiş ve gelişen dünyada yaygın bir uygulama alanı bulmuştur.

2 - Tüketici tercihi, pazar araştırmalarıyla başlayan bir zincir içinde, tüketiciden üretim süreçlerine doğru yeni bir zincir oluşturmakta, Ar-Ge uygulamaları, girişimlerin en önemli faaliyet alanı haline gelmektedir.

3 - Nihayet, toplam maliyetlerin düşürülmesinde üretim girdilerindeki tartışmalar yanında, bu girdilerin en önemlilerinden birisi olan işgücü maliyetleri konusunda dikkati çekici bir tartışma yaşanmaktadır. İşgücü maliyetlerinde yaşanan en önemli ikilemlerden birisi, verimlilik artışıyla reel ücret artışı arasındaki ilişkilerde, ücret-dışı maliyetlerin düşürülmesi ve çalışma yaşamının standartlarının korunmasında ortaya çıkmaktadır.

YABANCILAŞMADAN ÇIKAR BİRLİĞİNE

Bu boyut içinde, temelde birbirleriyle bağlı olarak çok sayıda faktör karmaşası ile karşılaşmaktadır. Buradaki temel sorunlar arasında, özellikle ücret-dışı maliyetlerin azaltılması, verimliliğin teşviki, kalite, yeni

çalışma ilişkileri, esnekleşme ve sosyal damping ile ilgili tartışmalar sayılabilir.

Aslında, günümüzde çalışma ilişkileri işyerine doğru kaymakta, işçi-işveren işbirliği ve diyalogu gelişmekte, tıpkı küçük zanaat hayatında olduğu gibi "çıkar birliği"ne dayalı ilişkiler ve yaklaşımlar hızlanmaktadır. Gerçekte, işçinin esas korunması ve güvencesi, işyerinin kadriyle ve geleceğiyle ilişkili bir biçimde değerlendirilmeye başlanmaktadır.

Endüstri ilişkileri de bu çerçevede işyerlerine doğru gelişmekte, işyeri sendikacılığı ve toplu pazarlığı önem kazanmakta, iş uyuşmazlıkları ve grevler sistem içinden büyük bir hızla dışlanmaktadır. Böylece iki asır süren yabancılaşmaya, mücadeleye ve çıkar ayrılığına dayalı endüstri ilişkileri yaklaşımı yerini çıkar birliğine, ortak kadere, diyalog ve işbirliğine dayalı çağdaş sistemlere terketmektedir.

Ayrıca, insan kaynaklarının geliştirilmesi kavramı, daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Bu gelişmelere "işin insanileştirilmesi", "çalışma yaşamının kalitesinin geliştirilmesi" kavramları da eşlik etmektedir. İktisadi açıdan bakıldığında, bu yeni üretim sistemleri sonucu geliştirilmiş daha yüksek kalite ve bunun ucuza satılması, dış pazarlarda bu nitelikteki mallara talebi de hızlandırmakta, tüketici taleplerine göre üretilmiş mallar, uluslararası pazarlarda büyük başarı kazanmaktadır.

Esas itibarıyla belirtmek gerekirse, küreselleşme süreci, bir yandan beraberinde zayıflayan sendikacılık, sendikasız sektörlerin artışı, toplu pazarlığın merkez dışına kayması, insan kaynaklarının artan önemi ve alternatif yeni endüstri ilişkileri tartışmaları getirirken, ayrıca dinamikleşen yeni işgücü piyasalarıyla esnekliğin de çalışma yaşamında hızla genişlemesine yol açmaktadır.

Bu temel değişmelere ilave olarak, yalın üretimin işçiyi daha da bireyselleştirdiği, geniş sorumluluk alanlarıyla çok vasıflı işçi tipinin ortaya çıktığı, işveren yönünden yöneticinin ayrıcalıklı konumunun zayıfladığı, yönetim kademelerinin azaldığı ve insan kaynaklarının öneminin arttığı yeni bir yapı oluşmaktadır.

Diğer yandan, personel seçimi ve eğitimin, performansa dayalı ücret sistemlerinin ve etkin yönetimle işbirliği mekanizmalarının genişlediği gözlenmektedir. Toplu çalışma ilişkilerinde temel alanlar olarak sendikalardaki durgunluk ve sendikasızlaştırma eğilimleri, sendikaların yeni rolleri, merkez-dışı sözleşme düzeni, toplu pazarlık ve bireysel hizmet akdi ilişkileri ile grevin artan etkinliği, grevsiz bir sendikacılık temel tartışma alanlarına dönüşmektedir⁴.

⁴ Akgeyik, T.: "Yalın Üretim Felsefesi ve Endüstri İlişkilerine Muhtemel Etkileri", TEİD IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Ankara, 1995, s. 131 vd.

"GÜVENCELİ VE FIRSATLAR" TOPLUMLARI

Küreselleşme sürecinin Batı Avrupa'da en olumsuz etkilerinin özellikle işsizlik sorununda ortaya çıktığına hiç kuşku yoktur. Bu niteliğiyle AB son on yılın temel büyüme ve istihdam sorunlarını çözme amacına esas itibarıyla bu perspektiften bakmaya başlamıştır. Özellikle, ABD'nin 1990'ların krizinden daha az sorunla çıktığı dikkati çekmektedir. Gerçekten, ABD ve bu ülke dışındaki G7 ülkelerinin istihdam verileri karşılaştırıldığında, ABD sisteminin nisbi başarısı daha açık bir şekilde görülmektedir.

ABD'de son üç yılda yaratılan istihdam 8 milyonun üzerindeyken, diğer 6 ülkenin toplam istihdam artışı 0.5 milyonun altında kalmıştır. İtalya ve Almanya'da ise, dikkate çekici istihdam kayıpları ortaya çıkmıştır. Böyle bir kriz, AB'yi ABD benzeri bir yeni iş yaratma modeli aramaya yöneltmiştir. Bu model arayışı Nisan 1996 başında Fransa'da toplanan G7 Doruğu'nun da en önemli konusu olmuştur. İstihdam sorunların çözümünde bazı köklü önlemlerin alınması gerektiği hususunda hemfikir olunmasına karşın, temel ilkelere uzlaşmaya varılamamıştır.

"Çözüm, Anglo-Sakson felsefesini uygulayarak iş pazarındaki serbestliği (deregulation) önemli ölçüde artırmak mıydı, yoksa çalışma güvenliğini ve sosyal devleti önplanda tutan Avrupa felsefesiyle de bir çözüme varılabilir miydi? Devletin düzenleyici rolünün öne çıktığı Avrupa sisteminde, sosyal güvenlik, yüksek ücret düzeyleri, eşitlikçi gelir dağılımı ve yüksek işsizlik" birarada bulunmaktadır. Bu özellikleri taşıyan toplum, "güvenceli toplum" olarak nitelendirilmektedir. Buna mukabil, ABD sistemi "fırsatlar toplumu" olarak değerlendirilmekte, böyle bir toplum yapısında sosyal güvenlik ikinci plana itilirken, gelir dağılımının daha adaletsiz olduğu gözlenmektedir. Buna karşın böyle bir toplum daha yüksek iş yaratmaktadır.

"ÜÇÜNCÜ YOL" ARAYIŞLARI

"Fransa Cumhurbaşkanı J. Chirac'ın Konferansta sözünü ettiği ancak üzerinde pek durulmayan üçüncü yol ise, bu iki sistemin olumlu yanlarından oluşan bir "ara yol" olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde, böyle bir üçüncü yolun bulunup bulunamayacağı, Avrupa'nın bu iki ayrı sistemden olumlu bir sentez yaparak sorunlarını çözüp çözemeyeceği tartışılmaktadır.

Konuya böyle bakıldığında, küreselleşmeye paralel olarak çalışma standartlarının da evrenselleşmesi zorunlu gözükmektedir. Özellikle, Fransa ve Amerika uluslararası ticarete katılan ülkelerin belirli çalışma standartlarına uymasını talep etmişlerdir. Ne var ki, bu talebi ileri sürerken ABD, çalışma standartlarından zorunlu çalışmanın kaldırılmasını, çocuk istihdamının önlenmesini ve sendika özgürlüğünün sağlanmasını

amaçlarken, Fransa bu konuya daha geniş boyutla bakmakta ve geliştirmekte olan ülkelere karşı bu kavramı korumacılığın artırılmasını talep eder bir biçimde ifade etmektedir.

Günümüz dünyasında çalışanların insanca koşullarda ve çağdaş çalışma standartlarına sahip olmasına karşı çıkmak olanaksız olduğuna, ayrıca yeni sanayileşen ülkelerin bu standartları uygulamasını beklemek bir ölçüde hayal olduğuna göre, bunun AB için manası bir ölçüde korumacılık anlamına gelmektedir.

Böylece, sorun dönüp dolaşıp ucuz emek karşısında çağdaş Batı toplumlarının bu standartlarını muhafaza ederken, ucuz emek rekabetine karşı rekabet güçlerini nasıl koruyacakları sorununa dönüşmektedir. Bu tartışmalar G7, AB, OECD ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) toplantılarının en önemli konusunu oluşturmaktadır. Buradaki kalıcı çözümler büyük ölçüde Chirac'ın orta yol formülüne bağlı gözükmekte, diğer bir deyişle, bir yandan çalışma normları düşürülmeden rekabet gücünün artırılması, diğer yandan, ucuz emek ülkelerine UÇÖ normlarının benimsenilmeye çalışılması temel çözüm yolları olarak gözükmektedir⁵.

Ayrıca günümüzde, küreselleşme ve bölgesel bütünleşmelere bağlı olarak yeni boyutlar ve ufuklar tartışılmaktadır. Temel bakış açısı ise, işsizliğe çözüm ve yeni "vizyon" sorunudur. Bütün klasik ekonomik modeller gözden geçirilmekte, dünya ve ülke ekonomilerine yeni bir vizyon aranmaktadır. "Dünya koşuyor mu, koşuyor mu? bunu anlamak zordur, ancak Avrupa'nın bu koşuda yavaş koştuğunu görüyoruz. Hızla koşanlar bellidir: Amerika ve Asya Kaplanları. Avrupa ince, naif, kırılgan bir eski dünyalı gibi koşuyor. Amerika ve Asya Kaplanları ise, vahşi ormanlardaki en yakışıklı çitalar gibi yol alıyorlar. Bu farkı gözle bile görmek mümkündür. Avrupa Birliği'ne girmekle iş bitmiyor. Yarışı başka akslara kaydırmak da gerekir" denilmektedir⁶.

TÜRKİYE'DE YENİ BOYUTLAR

Küreselleşme, Gümrük Birliği, KOBİ'ler ve rekabet gücünün artırılması tartışmaları, özellikle ülkemizde son yıllarda büyük ilgi toplamaya başlamıştır. Konuyu ekonomik boyutlarıyla, özellikle rekabet ve ihracatta rekabet gücünün artırılması boyutuyla ele alan araştırma ve yayınlar, sosyal ve çalışma boyutuyla ele alan konferans, toplantı ve yayınlar da hızla artmaktadır⁷.

⁵ *Ulugay, O.*: "Avrupa Üçüncü Yolu Tartışıyor", Milliyet Gazetesi, 11.4.1996; s. 9.

⁶ *Barlas, C.*: "Dünya ile Yarış Şaka Değil", Milliyet Gazetesi, 17.4.1996; s. 23.

⁷ *Ekin, N.*: "2000'li Yıllara Doğru Çalışma Hayatı, Sorunlar-Öneriler", TÜHİS Dergisi, C. 13, S: 5, Mayıs 1995, s. 1-11; *Mess*: 2000'li Yıllarda Endüstri İlişkilerine Bakış, İstanbul, 1994; *Mess*: Çalışma Hayatında 21. Yüzyılın Yeni Ufukları, İstanbul, 1995; *Tisk*: AB'nin Beyaz Kitapları ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Ankara, 1995; *Tisk*: OECD Ülkelerinde İşsizliğin Önlenmesi Konusunda Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye", Ankara, 1994; *Tisk*: GB'nin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Türk Çalışma Heyeti, Ankara, 1995.

Genelde, bu konuya işçi sendikalarından ziyade işverenlerin, bunların bağlı olduğu Oda'ların, bazı kamu kuruluşlarının ilgi gösterdiği; buna mukabil, ulusal ve üst seviyeli sendikal örgütlerin ise, bu konuya çok fazla eğilmedikleri gözlenmektedir. Temelde küreselleşme, Gümrük Birliği ve beraberinde getireceği çalışma sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik önerilerin, çalışanların yasalarla ve toplu iş sözleşmesi düzeniyle kazanılmış haklarını geriye götüreceği, çalışanları daha korumasız ve güvencesiz bırakacağı endişesiyle işçi sendikalarının bu tartışmalara uzak durduğu anlaşılmaktadır.

Burada temel sorun, bir ölçüde sosyal taraflar arasında yeterli güvenin sağlanamadığı ve yabancılaşmanın her iki taraf için de geçerli olduğu ve bütün güçlükler rağmen devam ettiği izleniminin sürmesidir. Bir işveren sendikacısı bunu, "çalışma hayatında karşılıklı güven yoksa hiçbir şey yapamazsınız", "Türkiye'nin bir numaralı sorunu, iş ve istihdam yaratmaktır. Çalışma hayatında yeni bir yapılanma gereklidir, Çalışma hayatının esnek olmayan katı kurallar taşıyan mevzuatı ile 2000'li yıllara gitme şansı yoktur. İşbirliği ve diyalog artırılmalıdır ve Ekonomik Sosyal Konsey yeniden yapılandırılmalıdır" denmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Türk çalışma hayatının beş ana sorunu "istikrarlı bir çalışma hayatı, istihdam ve iş yaratmak, iş birliği ve diyalog, işletmelerin korunması ve ihracat ve yatırımların desteklenmesi"dir değerlendirilmesi gerekmektedir⁸.

KOBİ'LER VE "SANAL" ŞİRKETLER

Bu tartışmalar çerçevesinde ülkemizde de KOBİ'lerin ihracattaki başarılarında dünya tecrübelerinden yararlanılmak suretiyle dikkati çekici girişimlerin başladığı gözlenmektedir. Bunların en önemlilerinden bir tanesi, "Türk bilgi teknolojisini yurt dışına ihraç etmek amacıyla sektörel dış ticaret şirketleri"nin kurulmasıdır. Nitekim, 1996 yılında bilişim sanayinde faaliyet gösteren 85 kuruluş biraraya gelerek sektörel dış ticaret şirketi kurmuştur.

Bu girişimin yanısıra, 1995 yılının son ayında yayınlanan ve amacı KOBİ'leri teşvik olan Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bir tebliği de, sektörel dış ticaret şirketi uygulamasının yaygınlaşmasına, TURSOFT Bilişim Hizmetleri A.Ş. ve ATAKS yanında EGS, EGOT, KARBİR, MGS gibi tekstil, gıda ve otomotiv sektörlerinde sektörel dış ticaret şirketlerinin kurulmasına yolaçmıştır. Bu tebliğe göre, 1-200 işçi çalıştıran KOBİ'lerden aynı sektörde çalışanlar eğer kendi aralarında birleşerek bir sektörel dış ticaret şirketi kuracak olurlarsa, Exim-Bank'tan ek kredi sağlayabilmektedirler⁹.

⁸ Baydur, Z.: "Sosyal Boyutlarıyla Gümrük Birliği'nin Çalışma Hayatına Etkisi", İşveren Dergisi, C: XXXIV, S: 6; Mart 1996, s. 19.

⁹ Tamer, M.: "Yurt Dışına Bilgi Satacağız", Milliyet; 10.4.1996, s. 8.

Ülkemizde KOÇ-UNISYS'in gündeme getirmeye çalıştığı diğer bir tartışma boyutu da "sanal şirket"lerdir. Yayınladıkları bir eserde belirttiklerine göre, "geleceğin küresel ticaret pazarında başarı, müşterinin gereksinimlerini anında karşılayabilecek, değeri yükseltilmiş çeşitli "sanal" ürünler sunan şirketlerin olacak ve şirketler müşteriler tarafından yönlendirilecektir. Üretim teknolojisi, yönetim hafiflemesi, esnek müşteri yönelimli üretim ve diğer modern stratejilerin birbiri ile uyum sağlayıp oluşturdukları bu yeni şirket türü, iş dünyasında evrensel bir devrim yaratacaktır. Bu şirkette üretim hızla geliyor, yönetim ve işgücü işbirliği yapıyor. Sanal şirket, yirmibirinci yüzyılın ekonomik gereksinimlerinden birisi" olarak ortaya çıkıyor. Bu şirket modeli, ABD, Japonya ve AB'de hızla yapılmakta, iş ilişkilerini yeniden yapılandırıp, rekabeti geliştirip, bu nitelikteki şirketlerin nasıl olağanüstü başarılar elde edebileceklerini göstermektedir¹⁰.

Ülkemizde sosyal mevzuattan gelen ve sosyal yüklerin vergi, sosyal güvenlik harcamaları, fonlar, toplu pazarlıktan gelen sosyal yardımların hatta kıdem tazminatı yüklerinin ekonometrik modellere dayalı olarak işgücü maliyetleri ve istihdam üzerine etkilerini ölçmeyi amaçlayan, kullanılmaya elverişli araştırmalar mevcut değildir.

Benzer şekilde, reel ücret artışlarıyla istihdam arasındaki ilişkiler de ülkemizde yeterli açıklıkta ortaya konmamıştır. Bu alandaki tartışmalar ve karşılıklı iddialar temelde genel açıklamalara dayanmaktadır. Bütün bunlara rağmen, Türkiye'nin Asya büyüme modellerinden ve ABD, Japonya mukayeselerinden, nihayet AB'de yapılan bu konuyla ilgili çok sayıda araştırma, yayın ve tartışmadan yararlanma olanakları mevcuttur.

SONUÇ

Bütün bu küresel gelişmelerden, temelde izlenecek gelişme politikaları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

1 - Ekonomik-sosyal ve siyasi boyutuyla ortaya çıkan değişimin, küreselleşmenin, bölgesel bütünleşmelerin gündeme getirdiği ana eğilimler ve sorun sahaları nelerdir ve bu sorun sahaları konusunda ne gibi tartışmalar ve öneriler yapılmaktadır? Diğer bir deyişle, çağın esen rüzgarlarının saptanması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi zorunludur. Bu bakış, bir açıdan iç politik ve ekonomik tartışmalardan sıyrılarak Türkiye'nin gündemini çağa açmak demektir.

2 - Dikkati çeken ikinci bir boyut ise, korumacı ve içe yönelik ithal ikamesi eğilimlerini bütünüyle dışlayıp, cesaretle dışa yönelmek gereğinin açıkça ortaya çıkmasıdır. Bunun anlamı ise, dışa dönük ekonomik yak-

¹⁰ KOÇ-UNISYS-TESEV; Sanal Şirket Paneli, İstanbul, 1996; s. 5.

laşımdır. Toplumun tüm hedefleri Batı pazarlarına, hatta bunu da aşarak dünya pazarlarına açılmayı amaçlamalıdır. Bu amaca yönelik her tür tedbir ve teşvik alınmalıdır.

3 – Bu amaca hizmette çok sayıda nedenlere bağlı olarak KOBİ'ler temel bir faktör niteliği taşımakta, özellikle ileri teknoloji kullanma, talepteki değişimlere hızla uyum, yenilikleri takip etmedeki başarı, dışa dönük bir ihrac ekonomisinde bunları gözde kuruluşlar haline sokmaktadır. Dünya tecrübeleri ve çağımız KOBİ'lerin başarılarıyla dolu bulunmaktadır. Kaldı ki, bu nitelikteki işyerleri sadece üretim, ihracat ve büyümede değil, istihdamda da ilave net iş imkanları yaratmak suretiyle etkin bir istihdam politikasının vasıtası da olabilmektedirler.

4 – Burada karşımıza çıkan son bir nokta ise, bunların rekabet kabiliyetinin artırılması ve KOBİ'lerin çağdaş yönetim felsefelerine uygun, ya-
lın üretime dayanan, yeni üretim teknikleriyle yönlendiren, nitelikli işçi çalıştıran ve esnek bir yapıya sahip işyerleri haline dönüştürülmesidir. Kuşkusuz, tüm başarının temel anahtarı rekabet gücü olan, kaliteli ve düşük maliyetle çalışan, teknolojisi yüksek, ihracata yönelik, verimli ve üretken işyerlerinin toplam ekonomideki payının büyümesidir.

Örneğin, Çorum, Manisa, Gaziantep, Denizli, Konya, Eskişehir bu çağdaş gelişmelerin akla gelen bazı örnekleridir. Buna, yurtdışı başarılı müteahhitlik hizmetlerini, Batı'da, özellikle Almanya'da işçilikten başla-
yarak işverenliğe dönüşen çok sayıda örneği ilave edebiliriz.

Karşılıklı güven, gurup çıkarlarının ulusal çıkarlara doğru yüceltilmesi, nihayet gelişmeden doğan nimetlerin adil ve dengeli dağılımı, "Anadolu Aslanları" yoluyla Asya'dakine benzer yeni ekonomik ve sosyal yapıların XXI. asra geçişte Türk toplumunun özelliğini oluşturmasını beklemek, gerçekleşmeyecek bir hayal değildir.

